SANOAT KORXONALARINING IQTISODIY SALOHIYATI VA FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA BANK RESURSLARIDAN FOYDALANISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Tojiddinov Dilshod Tulanbekovich
Elektron pochta: dilshod25t@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda sanoat korxonalarining iqtisodiy salohiyati va faoliyat samaradorligini oshirishda bank resurslaridan foydalanishning iqtisodiy jihatlari tadqiq etilgan. Sanoat korxonalarini moliyalashtirishda bank kreditlarining ishlab chiqarish quvvati, investitsiya faolligi, aylanma kapital va moliyaviy barqarorlikka ta’siri yoritilgan. Shuningdek, kredit resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, kreditlashni korxonaning pul oqimlari va iqtisodiy salohiyatiga moslashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: sanoat korxonasi, iqtisodiy salohiyat, bank resurslari, kredit, investitsiya, aylanma kapital, samaradorlik, moliyaviy barqarorlik.

Annotation: The thesis examines the role of bank resources in strengthening the economic potential and efficiency of industrial enterprises. Particular attention is paid to the impact of bank lending on investment, production capacity, working capital and financial stability.

Key words: industrial enterprise, economic potential, bank resources, credit, investment, working capital, efficiency, financial stability.

Аннотация: В тезисе рассматривается роль банковских ресурсов в повышении экономического потенциала и эффективности деятельности промышленных предприятий. Особое внимание уделяется влиянию банковского кредитования на инвестиции, производственные мощности, оборотный капитал и финансовую устойчивость предприятий.

Ключевые слова: промышленное предприятие, экономический потенциал, банковские ресурсы, кредит, инвестиции, оборотный капитал, эффективность, финансовая устойчивость.

Sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotining ishlab chiqarish salohiyati, bandlik darajasi, eksport imkoniyatlari va yalpi ichki mahsulot tarkibidagi real sektor ulushining oshishida muhim ahamiyat kasb etadi. Sanoat ishlab chiqarishining kengayishi yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, mavjud texnologiyalarni modernizatsiya qilish, mehnat unumdorligini oshirish va mahsulot tannarxini kamaytirishni talab qiladi. Ushbu jarayonlarning barchasi esa yetarli moliyaviy resurslarga ehtiyoj tug‘diradi. Ayniqsa, korxonalarning o‘z mablag‘lari ishlab chiqarishni kengaytirish yoki yirik investitsion loyihalarni amalga oshirish uchun yetarli bo‘lmagan sharoitda bank tizimining moliyaviy resurslari muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Sanoat korxonalari va bank tizimi o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni faqat kredit berish va kreditni qaytarish jarayoni sifatida baholash yetarli emas. Aslida bank krediti korxonaning ishlab chiqarish faoliyatini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish, aylanma mablag‘lar yetishmovchiligini qoplash va yangi bozorlarni egallash imkoniyatlarini kengaytiruvchi iqtisodiy instrument hisoblanadi. Shu sababli bank resurslaridan foydalanish samaradorligi korxonaning ishlab chiqarish hajmi, daromadi, foydasi, rentabelligi, aktivlaridan foydalanish darajasi va moliyaviy barqarorligidagi o‘zgarishlar orqali namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham sanoat tarmog‘ini bank resurslari orqali moliyalashtirish muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-iyul holatida tijorat banklari tomonidan iqtisodiyot tarmoqlariga ajratilgan jami kreditlar 575,245 trln so‘mni tashkil etgan. Shundan 157,6 trln so‘mi sanoat tarmog‘iga yo‘naltirilgan bo‘lib, sanoat kreditlarining jami kreditlardagi ulushi 27 foizni

tashkil etgan [1]. Ushbu ko‘rsatkich sanoat korxonalarining rivojlanishida bank tizimi tomonidan shakllantirilayotgan moliyaviy resurslarning salmog‘i yuqori ekanligini ko‘rsatadi.

Biroq kredit resurslari hajmining oshishi avtomatik tarzda korxona faoliyati samaradorligining oshishini anglatmaydi. Muhim masala kredit mablag‘larining qaysi maqsadga yo‘naltirilishi, qanday iqtisodiy natija yaratishi va kredit qiymati bilan olingan daromad o‘rtasidagi nisbatning qanday shakllanishidir. Shu nuqtayi nazardan sanoat korxonalarini kreditlashda moliyaviy resurslarning hajmidan ko‘ra, ularning iqtisodiy samaradorligi muhimroq hisoblanadi.

Sanoat korxonasining iqtisodiy salohiyati uning mavjud ishlab chiqarish quvvatlari, asosiy vositalari, aylanma mablag‘lari, mehnat resurslari, texnologik imkoniyatlari, moliyaviy holati va bozor imkoniyatlaridan foydalanib iqtisodiy natija yaratish qobiliyatini ifodalaydi. Korxonaning iqtisodiy salohiyati qanchalik yuqori bo‘lsa, uning ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, yangi mahsulotlarni o‘zlashtirish, bozor talabiga moslashish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash imkoniyati ham shunchalik yuqori bo‘ladi.

Mazkur salohiyatni shakllantirishda moliyaviy resurslar alohida ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy sanoat ishlab chiqarishida texnologik yangilanish, energiya samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish liniyalarini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish katta miqdordagi kapital qo‘yilmalarni talab etadi. Korxonaning o‘z mablag‘lari bunday investitsiyalarni to‘liq moliyalashtirish imkonini bermaganda bank krediti iqtisodiy salohiyatni kengaytiruvchi tashqi moliyaviy manbaga aylanadi.

Bank resurslarining sanoat korxonasi iqtisodiy salohiyatiga ta’sirini bir necha yo‘nalishda ko‘rish mumkin. Birinchi navbatda, kredit mablag‘lari asosiy kapitalni yangilashga yo‘naltirilganda ishlab chiqarish quvvati oshadi. Zamonaviy uskunalarning o‘rnatilishi mahsulot ishlab chiqarish tezligini

oshirishi, ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlarni kamaytirishi va mahsulot tannarxining pasayishiga olib kelishi mumkin. Natijada korxonaning raqobatbardoshligi va rentabelligi yaxshilanadi.

Ikkinchi tomondan, bank kreditlari aylanma kapitalni moliyalashtirishda ham muhim ahamiyatga ega. Sanoat korxonalarida xomashyo, materiallar, energiya resurslari va tayyor mahsulot zaxiralarini shakllantirish uchun doimiy moliyaviy resurs talab qilinadi. Agar aylanma mablag‘ yetishmovchiligi sababli ishlab chiqarish jarayoni uzilib qolsa, korxonaning mavjud ishlab chiqarish quvvatlaridan to‘liq foydalanish imkoniyati pasayadi. Shu sababli aylanma mablag‘larni kreditlash korxonaning ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, aylanma mablag‘ uchun olingan kreditning muddati ishlab chiqarish sikliga mos kelishi muhim. Masalan, ishlab chiqarish va mahsulotni sotish sikli uzoq davom etadigan korxonaga juda qisqa muddatli kredit ajratilishi korxonaning likvidlik holatiga bosim yaratishi mumkin. Korxona hali mahsulotni sotib pul tushumini shakllantirmasdan turib kredit majburiyatini bajarishga majbur bo‘ladi. Bu esa kreditning iqtisodiy samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli sanoat korxonalarini bank orqali moliyalashtirishda kredit muddati, foiz stavkasi, ishlab chiqarish sikli va pul oqimlari o‘rtasidagi mutanosiblikni ta’minlash muhim metodologik talab sifatida qaralishi lozim.

Bank kreditining iqtisodiy samaradorligi, avvalo, korxonada yaratilgan qo‘shimcha iqtisodiy natija orqali aniqlanishi kerak. Bunda kredit mablag‘lari hisobiga ishlab chiqarish hajmining oshishi, sotishdan tushumning ko‘payishi, foydaning ortishi, tannarxning kamayishi va aktivlardan foydalanish samaradorligining yaxshilanishi asosiy ko‘rsatkichlar sifatida olinishi mumkin. Masalan, korxona ishlab chiqarish uskunalarini yangilash uchun bankdan uzoq muddatli kredit oldi, deb faraz qilamiz. Agar ushbu kredit hisobiga ishlab chiqarish quvvati oshsa, mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan

xarajatlar kamayib, korxonaning foydasi ko‘paysa, kredit iqtisodiy jihatdan samarali foydalanilgan hisoblanadi. Aksincha, kredit mablag‘i ishlab chiqarish hajmini oshirmasa, korxonaning daromadi o‘zgarmasa yoki kredit bo‘yicha foiz xarajatlari qo‘shimcha daromaddan yuqori bo‘lsa, bunday moliyalashtirishning iqtisodiy samarasi past bo‘ladi.

Shundan kelib chiqib, sanoat korxonalarini kreditlashda asosiy e’tiborni kredit hajmiga emas, balki kredit hisobiga yaratiladigan qo‘shimcha qiymatga qaratish maqsadga muvofiq. Buning uchun kredit ajratilishidan oldin korxonaning moliyaviy holati bilan bir qatorda uning investitsion loyihasi, ishlab chiqarish imkoniyatlari, mahsulot bozori va kelajakdagi pul oqimlari ham baholanishi lozim.

Bank kreditlarining sanoat korxonalariga ta’sirini baholashda rentabellik ko‘rsatkichlari ham muhim o‘rin tutadi. Xususan, aktivlar rentabelligi, o‘z kapitali rentabelligi va sotish rentabelligidagi o‘zgarishlar kredit resurslarining iqtisodiy natijasini baholash imkonini beradi. Agar kredit jalb qilinganidan keyin korxonaning aktivlaridan olinayotgan daromad oshsa, bu moliyaviy resurslarning ishlab chiqarish jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatganligini anglatadi.

Bunda kredit mablag‘lari va korxonaning o‘z mablag‘lari o‘rtasidagi nisbat ham muhimdir. Haddan tashqari yuqori qarz yukining shakllanishi korxonaning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Kredit majburiyatlari oshgani sari foiz xarajatlari ham ko‘payadi. Agar ishlab chiqarishdan olinayotgan daromad qarz bo‘yicha xarajatlarning o‘sish sur’atidan past bo‘lsa, korxonaning moliyaviy holati zaiflashadi. Shuning uchun bank kreditlash metodologiyasida korxonaning qarzga xizmat ko‘rsatish qobiliyatini baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda korxonaning operatsion pul oqimi, sof foydasi, mavjud qarzlari va kelgusidagi to‘lov majburiyatlari o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilinishi kerak.

Jahon bankining O‘zbekiston bo‘yicha 2024-yilgi Enterprise Survey tadqiqotida ham biznes subyektlarining moliyalashtirish imkoniyatlari va moliyaga kirish masalalari o‘rganilgan [2]. Bu masala sanoat korxonalari uchun ayniqsa muhim, chunki ishlab chiqarish faoliyati ko‘pincha katta miqdordagi boshlang‘ich va aylanma kapitalni talab qiladi. Moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatining cheklanganligi korxonaning ishlab chiqarish quvvatidan to‘liq foydalanmasligi yoki investitsion loyihalarni kechiktirishiga olib kelishi mumkin.

Sanoat korxonalarini moliyalashtirishda banklar uchun ham yangi yondashuv zarur. An’anaviy kreditlash amaliyotida qarz oluvchining garov ta’minoti muhim mezonlardan biri hisoblanadi. Biroq iqtisodiy jihatdan barqaror, lekin yetarli garovga ega bo‘lmagan sanoat korxonalarining moliyaviy resurslarga kirishini kengaytirish uchun korxonaning real pul oqimlari va biznes modelini baholashga asoslangan kreditlash mexanizmlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Bunda raqamli texnologiyalardan foydalanish banklarning kredit riskini baholash imkoniyatlarini kengaytiradi. Korxonaning hisobvaraqlaridagi pul harakati, soliq to‘lovlari, tushumlari, mavjud kredit majburiyatlari va boshqa moliyaviy ko‘rsatkichlarni kompleks tahlil qilish orqali kreditga layoqatlilikni yanada aniqroq baholash mumkin. Natijada bank kredit resurslarini iqtisodiy salohiyati yuqori bo‘lgan korxonalarga yo‘naltirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston bank tizimida kreditlash hajmining o‘sishi ushbu jarayonning iqtisodiy ahamiyatini yanada oshirmoqda. 2025-yil 1-avgust holatiga tijorat banklarining jami kreditlari 576,247 trln so‘mni tashkil etgan, yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar hajmi esa 374,420 trln so‘mga yetgan [3]. Bu ko‘rsatkichlar korporativ sektorning bank resurslariga bo‘lgan talabini va bank tizimining real iqtisodiyotdagi moliyaviy vositachilik rolini ko‘rsatadi.

Biroq kreditlash hajmining kengayishi kredit risklarini ham boshqarishni talab qiladi. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil 1-avgust holatida

bank tizimidagi muammoli kreditlar hajmi 22,554 trln so‘mni tashkil etgan va ularning jami kreditlardagi ulushi 3,9 foiz bo‘lgan [4]. Shu sababli sanoat korxonalariga kredit ajratishni kengaytirish bilan birga kreditdan foydalanish samaradorligi va qarz oluvchining moliyaviy holatini doimiy monitoring qilish mexanizmlarini ham kuchaytirish zarur.

Sanoat korxonalarini moliyalashtirish metodologiyasini takomillashtirishning yana bir muhim yo‘nalishi kreditning maqsadli ishlatilishini nazorat qilishdan uning iqtisodiy natijasini monitoring qilishga o‘tishdir. Ya’ni bank kredit ajratilganidan keyin faqat mablag‘ning shartnomada ko‘rsatilgan maqsadga sarflanganligini tekshirish bilan cheklanmasligi kerak. Kredit hisobiga ishlab chiqarish hajmi, tushum, foyda, eksport, mehnat unumdorligi yoki energiya samaradorligida qanday o‘zgarish yuz berganini ham baholash lozim.

Bunday yondashuv bank va korxona o‘rtasidagi munosabatlarning sifat jihatidan o‘zgarishiga olib keladi. Bank uchun korxona shunchaki kredit oluvchi subyekt emas, balki uzoq muddatli biznes hamkor sifatida qaraladi. Korxona uchun esa bank faqat moliyaviy resurs beruvchi institut emas, balki investitsion va moliyaviy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi hamkor sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan sanoat korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishda bank resurslaridan foydalanishning takomillashtirilgan modeli quyidagi mantiqiy ketma-ketlik asosida tashkil etilishi mumkin: dastlab korxonaning iqtisodiy va moliyaviy salohiyati baholanadi, keyin kreditning maqsadi va iqtisodiy samarasi aniqlanadi, undan so‘ng kredit miqdori va muddati korxonaning pul oqimlariga moslashtiriladi. Kredit ajratilgandan keyin esa uning ishlab chiqarish va moliyaviy natijalarga ta’siri monitoring qilinadi. Bunday metodologiya kredit resurslaridan foydalanishning sifat ko‘rsatkichlarini oshirishga imkon beradi. Natijada banklar kredit risklarini yaxshiroq boshqaradi, sanoat korxonalari esa moliyaviy resurslardan samaraliroq foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Eng muhimi, bank kreditlari ishlab chiqarish faoliyatining real o‘sishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib, sanoat korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish va faoliyat samaradorligini ta’minlashda bank resurslari muhim iqtisodiy omillardan biri hisoblanadi. Bank kreditlari orqali korxonalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishi, asosiy vositalarni modernizatsiya qilishi, aylanma kapital yetishmovchiligini qoplashi va yangi investitsion loyihalarni amalga oshirishi mumkin. Shu bilan birga, kredit resurslarining mavjudligi emas, ulardan qanday foydalanilishi korxona faoliyatining yakuniy iqtisodiy natijasini belgilaydi.

Sanoat korxonalarini bank orqali moliyalashtirishda kredit hajmiga asoslangan yondashuvdan kreditning iqtisodiy natijasiga asoslangan yondashuvga bosqichma-bosqich o‘tish maqsadga muvofiq. Bunda korxonaning ishlab chiqarish salohiyati, investitsion loyihasi, pul oqimlari, rentabellik darajasi va qarzga xizmat ko‘rsatish imkoniyati kompleks baholanishi kerak. Shuningdek, banklarda sanoat tarmoqlari xususiyatlarini hisobga oluvchi raqamli kredit skoring tizimini rivojlantirish, kredit muddatlarini ishlab chiqarish sikliga moslashtirish, kreditdan keyingi monitoringni kuchaytirish va moliyalashtirish samaradorligini korxonada yaratilgan qo‘shimcha iqtisodiy qiymat orqali baholash taklif etiladi.

Mazkur yondashuv bank resurslarining sanoat korxonalariga oddiy moliyaviy yordam sifatida emas, balki ishlab chiqarish, investitsiya va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiruvchi moliyaviy mexanizm sifatidagi rolini kuchaytiradi. Natijada korxonalarning moliyaviy barqarorligi, ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshligi oshishi bilan bir qatorda bank tizimining real sektorni moliyalashtirishdagi samaradorligi ham yaxshilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). *Information on commercial bank loans by economic sectors as of July 1, 2025*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
2. World Bank Group. (2025). *Uzbekistan – World Bank Enterprise Survey 2024*. Washington, DC: World Bank.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). *Tijorat banklarining kreditlari va depozitlari to‘g‘risida ma’lumot, 1 avgust 2025-yil holatiga*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). *Tijorat banklarining muammoli kreditlari, 1 avgust 2025-yil holatiga*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
5. World Bank. (2025). *Improved Access to Finance to Help 7,000 Businesses in Uzbekistan Grow and Create Jobs*. Washington, DC: World Bank.
6. International Monetary Fund. (2023). *Fiscal Policy and Public Debt Management in Developing Countries*. Washington, DC: IMF.